

УДК 37(09)(470+571)

Людмила Войтова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки,
соціальної роботи та історії педагогіки
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

САНКТ-ПЕТЕРБУРЗЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ

Висвітлено історію становлення Санкт-Петербурзького Педагогічного товариства як координатора досліджень у галузі навчання і виховання підростаючого покоління. У процесі аналізу протоколів та звітів Педагогічного товариства з'ясовано, що найбільш обговорюваними були такі актуальні питання: зміст і організація навчального процесу у класичних та реальних гімназіях; самостійне значення народних училищ; єдність викладання; необхідність надавати не тільки знання, скільки здійснювати розумовий розвиток; викладання різних навчальних предметів; виховання й дидактика; зміст підручників і навчальних посібників.

Ключові слова: Санкт-Петербурзьке Педагогічне товариство, просвітницько-педагогічний рух, громадські організації, навчання і виховання, навчальні заклади.

Отражена история становления Санкт-Петербургского Педагогического общества как координатора исследований в области обучения и воспитания подрастающего поколения. В процессе анализа протоколов и отчетов Педагогического общества выяснено, что наиболее обсуждаемыми были такие актуальные вопросы: содержание и организация учебного процесса в классических и реальных гимназиях; самостоятельное значение народных училищ; единство преподавания; необходимость предоставлять не только знания, но осуществлять умственное развитие; преподавание разных учебных предметов; воспитание и дидактика; содержание учебников и учебных пособий.

Ключевые слова: Санкт-Петербургское Педагогическое общество, просветительско-педагогическое движение, общественные организации, обучение и воспитания, учебные заведения.

The author highlights the history of the St. Petersburg Pedagogical Society's formation as the coordinator of research in the field of education and training of the younger generation. In an analysis of Pedagogical Society's protocols and reports it was found that the most discussed were the following issues: content and organization of the educational process in the classical and

real high schools; independent significance of public schools; unity of teaching; the need to provide not only the knowledge but to follow mental development; teaching different subjects; education and didactics; the content of textbooks and teaching manuals.

Key words: *St. Petersburg Pedagogical Society, educational and pedagogical movement, community organizations, education and training, educational institutions.*

В умовах сьогодення, коли українська історико-педагогічна наука веде плідні пошуки в царині відтворення правдивої історії національної освіти й виховання, поза увагою дослідників не можуть залишатися проблеми інтеграції педагогічного загалу, зокрема об'єднання освітян у товариства, де акумулювалася педагогічна думка, критично осмислювалася ситуація в освіті, накреслювалися напрями розвитку шкільництва, зокрема з огляду на полеміку щодо класичної і реальної освіти. Увага до ґрунтового, науково-об'єктивного, позбавленого ідеологічних догм, конструктивного вивчення науково-педагогічного досвіду дає можливість значно розширити джерельну базу вітчизняної педагогічної науки, сприятиме використанню її кращих надбань у розбудові системи національної освіти сучасної України. З огляду на це важливо проаналізувати досвід і діяльність Санкт-Петербурзького Педагогічного товариства.

Активні пошуки показали, що діяльності Санкт-Петербурзького Педагогічного товариства присвячено лише декілька статей. Перші спроби дати оцінку діяльності Педагогічного товариства зробили такі дослідники, як А. Лебедков та С. Телешов. У своїх розвідках вони зазначають, що діяльність першого Педагогічного товариства і його членів надзвичайно багатоаспектна і змістовна, вона заслуговує детального вивчення, оскільки викликає непідробний інтерес і нині.

Отже, метою статті є висвітлення історії становлення Санкт-Петербурзького Педагогічного товариства як координатора досліджень у галузі навчання і виховання підростаючого покоління.

Третя чверть XIX ст. була унікальною з огляду на зацікавленість суспільства шкільною справою, коли проблеми освіти й виховання, що називається, «обговорювалися на площах». Сплеск суспільного інтересу до питань виховання й навчання спостерігався вже із другої половини 1850-х років, але свого апогею він досяг у наступне десятиліття. Цьому чимало сприяла шкільна реформа середини 1860-х років, що надала вчителям широкі можливості для вільного педагогічної пошуку. Саме в епоху великих реформ зародився суспільно-педагогічний рух, що відіграв вагомую роль у суспільному розвитку країни [2].

Першою ознакою зародження такого руху стала поява друкованого органу Морського вченого комітету під назвою «Морской сборник». З 1856 р. на його сторінках починають з'являтися статті, у яких обгово-

рювалися актуальні питання освіти й виховання. У подальшому кількість педагогічних видань неухильно росте: виникають такі журнали, як «Воспитание», «Учитель», «Педагогический сборник», «Народная школа» та багато ін., менш відомих. Питання навчання й виховання обговорюються і у суспільній журналістиці, з'являється велика кількість педагогічної літератури. І хоча нещасливий постріл студента Каракозова в царя-реформатора у квітні 1866 р. і наступні заходи царського уряду в галузі освіти й друкарства докорінно змінили атмосферу в суспільстві, це вже не могло зупинити активного поступу суспільно-педагогічної думки [2].

Проблеми навчання і виховання надовго стають предметом обговорення не лише у навчальних закладах Російської імперії, до них долучаються державні чиновники, письменники, інші просто зацікавлені особи.

Осередком суспільно-педагогічного руху за царювання Олександра II стало Санкт-Петербурзьке Педагогічне товариство, історія створення якого розпочинається з кінця 1859 року.

Вважається, що провісником нового суспільно-педагогічного руху другої половини XIX століття був видатний учений М. Пирогов. Саме його стаття, опублікована в червні 1856 року в журналі «Вопросы жизни», з різкою критикою існуючої в країні системи виховання й навчання, буквально сколихнула педагогічну думку. А його однодумець і соратник, професор Санкт-Петербурзького університету П. Редкін збирав у себе на квартирі колег, просвітників-публіцистів і редакторів різних видань, які обговорювали питання освіти, яка поступово ставала гальмом суспільного і економічного розвитку держави. У їхньому числі був його колишній студент із юридичного факультету – К. Ушинский [1].

Педагогічні зібрання на пропозицію П. Редкіна, О. Чумикова і І. Паульсона розпочалися 11 жовтня 1859 року. Уже на перших зборах одноголосно було ухвалено рішення створити у Санкт-Петербурзі Педагогічне товариство з метою «вивчення і дослідження питань, що стосувалися виховання і навчання, зближення вітчизняних педагогів між собою і для поширення в суспільстві поміркованих педагогічних понять і відомостей» [3, с. 22]. До затвердження товариства вирішено було збиратися двічі на місяць для обговорення питань освіти, навчання і виховання, запрошувати директорів, інспекторів, учителів і вихователів столичних навчальних закладів для участі у цих зібраннях [3].

Значне збільшення кількості осіб, що виявили бажання брати участь у зборах, спонукало звернутися до попечителя навчального округу І. Делянова, з проханням дозволити педагогічні зібрання: «головна Ваша турбота, звичайно, – сприяти процвітанню навчальних закладів; до цієї мети прагнутимуть і підлеглі Вам викладачі, якщо Ви дозволите їм обмінюватися думками у періодичних бесідах з питань методики и дидактики. Особливо корисними виявляться ці бесіди для педагогів-початківців» [3, с. 23]. Зібрання пропонувалося проводити в одній зі

столичних гімназій. Дозвіл одержали відразу, і наступні збори уже відбулися у 2-й Санкт-Петербурзькій гімназії [3].

Педагогічне товариство, яке пропонувалося називати Педагогічними зборами, попечитель Санкт-Петербурзького навчального округу затвердив 9 січня 1860 р. Фактичне оформлення товариства відбулося 23 січня 1860 р. на перших загальних зборах обранням його керівного органу – Ради Педагогічних зборів, до складу якої увійшли невинуваті люди. Так, Головою Ради було обрано П. Редкіна – професора Петербурзького університету, правознавця, історика і педагога. Потім щорічно, протягом 15 років, його переобирали на цю посаду таємним голосуванням. Віце-головою був І. Штейнман – директор Петербурзького історико-філологічного інституту. До Ради входили також О. Чумиков – педагог, засновник «Журнала для виховання», А. Воронов – голова вченого комітету Міністерства освіти, М. Вессель – педагог-методист, громадський діяч, В. Лемоніус – директор гімназії [1].

6 лютого 1860 р. присутні на засіданні затвердили, попередньо погоджені Радою, складені комісією тимчасові правила Педагогічних зборів, що мали 34 параграфи.

18 березня 1860 р. Особлива комісія на чолі з О. Чумиковим за дорученням Ради приступила до розробки Статуту Педагогічних зборів. Проект незабаром був створений і представлений на початку 1861 року попечителю Санкт-Петербурзького навчального округу для затвердження. Однак знадобилося більше 2-х років, щоб одержати бажану відповідь. 31 жовтня 1862 р. П. Редкін одержав письмове повідомлення від І. Делянова, що засвідчувало дозвіл на створення Педагогічних зборів. Замість Статуту в Раду надійшла «Інструкція для Педагогічних зборів С.-Петербурга», яку розглядало головне правління училищ і яку затвердив міністр народної освіти. «Інструкція» була надрукована в журналі «Учитель» і «Журнале Министерства Народного Просвещения». У ній категорично заборонялося проведення будь-яких читань, висловлення міркувань і пропозицій, що виходять за рамки питань виховання і навчання. Було запропоновано і ряд інших обмежень, однак дозволялася публікація протоколів засідань Педагогічних зборів [3, с. 23].

Такий дозвіл можна розглядати як певне досягнення, адже загальна й особливо педагогічна журналістика оприлюднювала педагогічні шукання членів зборів. Передові педагоги у своїх доповідях і рефератах, виголошених на зборах, закликали до загальнонародної спрямованості у здійсненні навчання й виховання, торкалися питань змісту методики, організації навчального процесу (Л. Белярмінов. «О преподавании истории в гимназиях» [6]; М. Косинський. «Программа преподавания арифметики и геометрии в женских учебных заведениях» [4]; М. Ніколенко. «Справедливо ли обвинять самых учеников в их успехах в науках» [4]; І. Паульсон. «Наука ли педагогика и кака я именно?» [7]; І. Паульсон. «О

науке в школе» [13]; І. Паульсон. «О физическом воспитании и о значении гимнастики в школе» [11]; П. Семенов. «О введении отчизноведения и отечествоведения и о характере преподавания этих предметов в народных школах» [8]; К. Сент-Ілер. «О приготовительных классах при гимназиях» [11]; І. Шарловський. «О значении гигиены, как учебного предмета в общем образовании» [10] та ін.). Значна увага приділялася проблемам жіночого навчання й виховання (О. Андреева. «Жалобы женщины» [7]; Н. Бурнашева. «О недостатке равновесия в женском воспитании» [4]; Ю. Половцев. «Об устройстве женских семинарий для приготовления учительниц» [12]; К. Ушинський. «О высшем женском образовании за границей» [12] та ін.). Предметом широких дискусій на засіданнях були питання змісту підручників і навчальних посібників (О. Михайлоський. «О языке учебников для сельских школ» [11] та ін.). Особливої уваги члени Товариства надавали питанням поширення в народі грамотності (В. Водовозов. «Темные пути нашего развития» [4]; О. Михайлоський. «О состоянии казенных сельских училищ в Харьковской губернии» [14]; Ф. Медніков. «Об общих условиях в народном образовании» [8]; Ю. Половцев. «Статистические сведения о сельских училищах Министерства государственных имуществ» [4]; М. Семевський. «О грамотности в деревнях государственных крестьян Псковской губернии» [11] та ін.).

Склад Товариства з кожним зібранням поповнювався новими членами. До його роботи долучалися представники різних навчальних закладів та навчальних установ: вихователі, учителі, викладачі, директори, інспектори та ін. [9]. Ось як про це пише А. Лебедков: «Викладачі цивільних і військових гімназій, професори університетів зустрічалися тут з викладачами інститутів і жіночих гімназій; поважні особи адміністрації удостоювалися обмінюватися думками з не чиновними педагогами і співробітниками педагогічних журналів» [2, с. 2].

У звіті про діяльність Педагогічних зборів за 1863–1864 рік П. Редкін зазначав, що «в засіданнях нашого зібрання в минулому році ніколи не було менше 40 чоловік ... численна присутність на наших зібраннях не тільки пп. членів, а і постійних осіб і їх активна участь у дебатах і в самому обговоренні і викладенні питань доводить, що бесіди наші пробуджують інтерес в суспільстві і приносять посильну користь у справі вітчизняного виховання і навчання» [4].

З метою поширення педагогічних знань Педагогічні збори створили свою педагогічну бібліотеку, зібравши кращі вітчизняні й зарубіжні видання з проблем навчання і виховання. Бібліотека розміщувалася в доступному для петербурзьких учителів місці – у Солянному містечку, на Великій Міщанській вулиці, в 2-й Петербурзької гімназії, де й відбувалися майже всі засідання [1].

У 1860–1861 роках за пропозицією Міністерства народної освіти Педагогічні збори займалися обговоренням проекту статуту нижчих і

вищих народних училищ і гімназій, що його створив учений комітет на початку 1860 р. [3, с. 26]. Чинна влада змушена була брати до уваги багато які з міркувань, висловлених членами товариства. Це знайшло своє відображення у реформах з початкової гімназичної і вищої школи 60-х років XIX століття [1].

У жовтні 1861 р. на пропозицію В. Стоюніна загальні Педагогічні збори постановили заснували особливе перше відділення, яке зайнялося б питаннями спрощення російської орфографії. У подальшому були утворені ще й такі відділення: російської мови, історії, природничих наук та фізико-математичне відділення [3, с. 28].

Наприкінці 60-х років XIX ст. постало питання про перетворення Педагогічних зборів у Педагогічне товариство. У жовтні 1868 р. був розроблений проект Статуту Педагогічного товариства й відправлений на затвердження міністрові освіти графу Д. Толстому. Резолюція міністра як умова прийняття Статуту містила цілий ряд зауважень, що обмежували діяльність товариства [1].

Нарешті, у результаті великотрудних змагань передової педагогічної громадськості 17 січня 1869 року «Государ Імператор Височайше дозволив створення Санкт-Петербурзького Педагогічного Товариства і на надання п. Міністру права затвердити Статут цього Товариства» [1].

Так відбулося остаточне юридичне переоформлення Педагогічних зборів у Педагогічне товариство, Статут якого чітко визначав мету, завдання, коло діяльності, склад товариства, умови і порядок обрання членів та їх права і обов'язки тощо [17]. У Статуті зазначалося, що товариство «має на меті сприяти розвитку й удосконалюванню нашої виховно-навчальної практики» [17, с. 38]. З госуларства благословення, тобто із січня 1869 року, Санкт-Петербурзьке Педагогічне товариство розгорнуло широку діяльність. Більше 500 чоловік були його «дійсними членами» [17]. Товариство організувало курси, проводило з'їзди, мало свої відділення (філії) у багатьох великих містах країни й тому його з повною підставою вважали Всеросійським [1].

Великим досягненням у діяльності Педагогічного товариства з'явився вихід за рамки вузьконаціональної педагогічної думки. Зокрема, досить корисним виявилось ознайомлення й впровадження в життя ідей німецького педагога А. Дістервега, швейцарського педагога І. Песталоцці та ін. Організована при Педагогічному товаристві доступна бібліотека постійно поповнювалася зарубіжною педагогічною літературою. Вчителі й викладачі, ті, хто практично займався навчально-виховною діяльністю, розглядали товариство як джерело надзвичайно корисних для них знань. Важливим фактором у діяльності Товариства було створення позичково-ощадної каси [1].

Виступи членів Педагогічного товариства з рефератами і доповідями, відзивами і рецензіями на посібники, методичні рекомендації і

дискусії з приводу цих виступів стенографічно фіксувалися. Більшість доповідей, що обговорювалися на засіданнях, друкувалися потім у вигляді статей у різних педагогічних журналах, короткі звіти про зібрання з'являлися і на сторінках столичних газет, розширені звіти і протоколи засідань вміщувалися на сторінках урядового видання «Журнала Министерства Народного Просвещения». Виходило друком також і власне видання Товариства «Летописи С.-Петербургского Педагогического общества» (1876–1877), редактором якого був К. Сент-Ілер. Головне місце у журналі відводилося рефератам членів Педагогічного товариства, а також їх обговоренню. Публікувалися статті з теорії і практики педагогіки, списки нових праць з педагогіки і психології. Журнал надрукував статут товариства, список його почесних і дійсних членів, вміщував звіти про діяльність Педагогічного товариства. Світ побачили 9 чисел цього видання [5].

У кінці 1870-х років члени Педагогічного товариства брали участь у дискусіях, присвячених черговій шкільній реформі, спрямованій на посилення класичної освіти (при міністрі Д. Толстому). Висловлені пропозиції, на думку міністра освіти, виявилися вільнодумними і він «виклопотав Височайше повеління на закриття товариства», що і сталося 3 грудня 1879 року. Після ліквідації Педагогічного товариства, більшість його активних членів продовжили свою педагогічну і просвітницьку діяльність [1].

У 1889 р. Педагогічне товариство на чолі з видатним ученим П. Виноградовим було утворено вже при Московському державному університеті, ніби прийнявши естафету від Санкт-Петербурзького. З'їзди, курси, лекційне бюро й навіть музей – ось що визначало роботу Товариства. До того ж більше уваги надавалося змісту й методам викладання у школі [1].

Незаперечною заслугою Товариства був його внесок у справу ліквідації неграмотності в країні, у створення всеобучу (загального навчання), у виявлення й облік запитів учителів, у розробку дидактики й методики навчально-виховної роботи. Однак у діяльності товариств спостерігалася присутність панівної ідеології в рекомендаціях і категоричність вказівок у галузі виховання [1].

Отже, аналізуючи історію становлення Санкт-Петербурзького Педагогічного товариства, маємо визнати, що цей просвітницько-педагогічний осередок, безумовно, сприяв розвитку досліджень у галузі навчання і виховання підростаючого покоління. Постійний зв'язок Товариства із навчальними середніми та вищими навчальними закладами, з іншими громадськими організаціями, зумовив зростання зацікавленості суспільства до змісту і організації навчального процесу в класичних і реальних гімназіях; до самостійності народних училищ; до єдності у викладанні; до усвідомлення необхідності не тільки давати знання, скільки забезпечувати розумовий розвиток учнів; до викладання різних навчальних предметів; до

педагогічної науки; до змісту підручників і навчальних посібників тощо. Прогресивна діяльність Санкт-Петербурзького Педагогічного товариства визначила на наступні роки творчі шукання у галузі теорії й практики народної освіти. Сподіваємося, що висвітлений у статті досвід діяльності Педагогічного товариства буде корисним для сучасних просвітницько-педагогічних організацій.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні таких питань, як: діяльність відділень Санкт-Петербурзького Педагогічного товариства (російської мови, історії, природничих наук та фізико-математичне відділення); аналіз змісту доповідей та рефератів, обговорюваних на зібраннях товариства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. История создания педагогического общества России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pedobsh.ru/history_society/history_of_the_creation_of_pedagogical_society_in_russia/
2. Лебедев А. Либералы и консерваторы в спорах о методике [Електронний ресурс] / Александр Лебедев. – Режим доступу : <https://his.1september.ru/article.php?ID=200600909>.
3. Отчет о деятельности С.-Петербургского педагогического собрания и его отделений за 1862–1863 год и краткая историческая записка об образовании собрания и о занятиях его за 1859–1862 годы // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1864. – Ч. 121. – С. 21–45.
4. Отчет о деятельности С.-Петербургского педагогического собрания и физико-математического отделения его за 1863–1864 год // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1864. – Ч. 124. – С. 262–263.
5. Педагогическая летопись [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://feb-web.ru/feb/periodic/pp0-abc/pp1/pp1-5731.htm>.
6. Протокол заседания С.-Петербургского педагогического собрания 2-го февраля 1863 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1863. – Ч. 118. – С. 24–29.
7. Протоколы заседаний С.-Петербургского педагогического собрания 2-го и 16-го мая 1864 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1864. – Ч. 123. – С. 330–331.
8. Протоколы заседаний С.-Петербургского педагогического собрания 16-го марта и 6-го апреля 1863 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1863. – Ч. 118. – С. 148–157.
9. Протоколы заседаний С.-Петербургского педагогического собрания 16-го февраля и 2-го марта 1863 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1863. – Ч. 118. – С. 89–108.
10. Протоколы заседаний С.-Петербургского педагогического собрания 16-го ноября и 7-го декабря 1863 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1864. – Ч. 121. – С. 81–85.

11. Протоколы заседаний С.-Петербургского педагогического собрания 18-го января и 1-го февраля 1864 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1864. – Ч. 122. – С. 1–5.
12. Протоколы заседаний С.-Петербургского педагогического собрания 19-го сентября и 3-го октября 1864 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1864. – Ч. 124. – С. 258–261.
13. Протоколы заседаний С.-Петербургского педагогического собрания 20-го апреля и 4-го мая 1863 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1863. – Ч. 119. – С. 19–25.
14. Протоколы заседаний С.-Петербургского педагогического собрания 21-го декабря 1863 года и 4-го января 1864 года // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1864. – Ч. 121. – С. 135–137.
15. С.-Петербургские педагогические собрания // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1863. – Ч. 118. – С. 60–76.
16. Телешов С. В. Педагогические собрания С.-Петербурга / С. В. Телешов // Проблемы педагогического образования. – 2012. – № 1. – С. 97–101.
17. Устав С.-Петербургского Педагогического Общества // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1869. – Ч. 141. – С. 38–46.